

A romák irodalma Magyarországon

1. ver

A roma irodalom rendkívül gazdag mind népköltészeti, mind pedig műköltészeti alkotásokban. A magyar irodalom szerves részeként megismerésükkel egy új világ tárul fel az olvasó szeme előtt. A roma kultúrát-írásbeliség híján- évszázadokon át a szóbeliség örökítette tovább.. A balladákban, mesékben egymás mellett megtalálhatók a valóság és a képzelet mitikus elemei. A művek legtöbbször a megtörtént események és a csodás hiedelmek váltakozásából áll.

A roma irodalom – hasonlóan a magyar irodalomhoz-népköltészeti és műköltészeti művekre osztható fel. Mind a népköltészet, mind a műköltészet líra és epikai műnemek együttese. A roma népköltészet epikai alkotásai közül a legfontosabbak a mesék, lírai művei között szép számban találunk köszöntőket, keserveseket, tolvajdalokat. (2. ver)

A mesemondás a roma közösségek életében igen fontos szerepet tölt be, hiszen a mese sokszor az emberi problémák kibeszélésének terepe. Legtöbbször ott keletkezik a helyszínen, ezért megismételhetetlen. A cigányok mesélési szokási nem kötődnek kollektív munkaalkalmakhoz. A virrasztások során is nagy szerepe volt a mesemondásnak.

Az epikus műfajok közül a legismertebbek a balladák, melyek a román nyelvterületen való tartózkodás alatt élénkebben éltek a cigány csoportok körében. Csenki Imre és Csenki Sándor testvérpárnak sikerült a legtöbbet gyűjteniük ezekből Püspökladányban. (3. ver)

A demográfusok feltételezése szerint a Magyarországon élő romák száma több mint félmillióra rúg (500000-700000 között). Az első roma csoportok már a 14-15. század fordulóján elérték az ország területét. A feljegyzések szerint azokban az időszakokban, más európai országokban élő romák ellen szigorító, diszkriminatív intézkedéseket hoztak, számos esetben kitoloncolva őket. Kiemelkedő zenei tehetségük révén viszonylagos tiszteletet ébresztettek és

zenéjüknek köszönhetően a magyar lakosság elfogadta őket, mint egy olyan népet, mely tiszteli és ápolja a kultúrát, a művészeteket. Országos hírnévre tettek szert pl. az alábbi kiváló muzsikusok: Czinka Panna, Bihari János, Farkas Miska, Dankó Pista.

A magyar művészek és irodalmárok nagy érdeklődést tanúsítottak a romák iránt és életüket, művészetüket inspirációs forrásként is felhasználták. Később, a 20. század hatvanas-hetvenes éveitől kezdve az érdeklődés serkentőleg kezdett hatni a roma irodalomra és művészetre is, így a hatvanas évektől kezdve jelentős számú magyarországi roma író és költő műve került a nyilvánosság elé. Közülük a legjelentősebb Lakatos Menyhért, Choli Daróczi József, Osztójkán Béla, Rostás Farkas György, Holdosi József, Bari Károly és Balogh Attila.

A hatvanas-kilencvenes évtizedekben a cigány művészek egyszerre alkottak és keresték a megkésett nemzeti fejlődés problémáinak megoldását. A nemzetközi kultúra megteremtése párhuzamosan politikai, emberjogi képzőművészeti, irodalmi és néprajzi-történeti téren zajlott. Mindig fontos szerepet játszott a kelet-európai népek nemzetté válásának folyamatában a nemzeti eposz és a nemzeti mitológia megteremtése. E folyamat mintájára próbálja megalkotni Bari Károly a cigányság mitológiáját, elsősorban a cigány nyelvű erdélyi oláh cigány folklórból. Az egységesülési folyamat legnehezebb terepe a nyelv. A három eltérő anyanyelvet használó cigány csoport között közvetítő nyelvvé a magyar nyelv vált. Számtalan törekvés ismert, mely az oláh cigány nyelv lovári nyelvjárását tenné meg cigány irodalmi nyelvvé. Elsősorban Choli Daróczi József, aki a Biblia bizonyos passzusain és a Kommunista kiáltványon kívül számtalan magyar irodalmi alkotást fordított le cigányra, illetve Rostás-Farkas György, Nagy Gusztáv-ők cigány nyelven alkotnak.

Lakatos Menyhért 1926-ban született Vésztőn és 2008-ban hunyt el. Anyja segítségével köszönhetően végezte el az általános iskolát és elsajátította a magyar nyelvet. Az érettségi után a Budapesti Műegyetemen diplomázott és mérnöki állást kapott egy téglagyárban, ahol főképp cigány alkalmazottak dolgoztak. Lakatosnak itta munkafolyamat irányítása mellett arra is lehetősége adódott, hogy

nemzettársi öntudatát felébressze, továbbképzésre ösztönözze őket. Lakatos Menyhért 1970-től írt. Első jelentős regénye a Füstös képek, melyet számos nyelvre lefordítottak. Ez az önéletrajzi ihletésű mű a roma prózairodalom egyik meghatározó alkotása. Lakatos íróvá válásának történetét önti szavakba, ennek ellenére nem csupán saját és családja életének könyve, hisz a kötet lapjain a fasiszmus korszakának rémképei is megelevenednek, azon földijeinek sorsával együtt (romák és magyar zsidók) akik elsőként kerültek a magyarországi fasiszták kezei közé.

Lakatos hű képet fest a romák életéről, leírja testi-lelki szenvedéseiket, hagyományaikat és szokásaikat, bemutatja a jellegzetes karaktereket, tragédiákat, beszél a lókereskedésről és életutakat rajzol meg. Lakatos regényének tanúsága szerint a romák mindig vesztesek voltak. Családja mindig küzdött a megélhetésért, az ő generációjára pedig az a feladat hárult, hogy törekvéseit a bizonytalan helyzetben megvalósítja, tanuljon, művelje magát megválaszolva azt a kérdést is, kinek és hogyan tud hasznára lenni a megszerzett tudással. Az élet sosem nyújtott a romáknak segítő kezet, egymáson kellett segíteniük, összegez Lakatos. A romáknak el kell indulniuk az új élet csapásain, vigyázniuk kell azonban, nehogy elseperjék őket az ideológiák és politikai akaratok. Lakatos Menyhért nemcsak regényíróként volt sikeres, az 1981-ben Budapesten Csandra szekere címmel megjelent elbeszéléskötete szintén pozitív fogadtatásban részesült. A kötet a koncentrációs táborokban elszenvedett megaláztatásokat, roma honfitársai halálát meséli el.

Choli Daróczi József 1939-ben született. A Budapesten élő roma költő a magyarországi romák politikai és kulturális szervezeteinek egyik kezdeményező –alapítója, ugyanakkor jelentős szerepe van a romák irodalmi nyelvének kialakításában, egységesítésében is. Megalapította a Rom Som (Roma Vagyok) című folyóiratot, melynek szerkesztője, lefordította lovári nyelvre a bibliát és Zhanes romanes? (Beszélsz romani nyelven?) címmel tankönyvet írt. Már az 1960-as évektől írt verseket, de első kötete Isten szomorú arcán címmel csak 1990-ben jelent meg. Nem sokkal ezután 1991-ben második, Csontféhér pengék között című kötete is napvilágot látott.

Daróczi legfőbb érdeme abban áll, hogy elfogadtatta a romani nyelvet a magyarországi roma irodalom hordozójaként.

Choli szerint az irodalomnak (minden nép, minden nemzet esetében) lényeges szerepe a nyelvművelés, a nemzeti-etnikai tudat érzésének erősítése, ébren- életben tartása. Azaz a nép, a nemzet ébrentartása. Az irodalom általában nem csak kommunikációs rendszer és nyelvi eszköz, hanem érzelmi viszony is. Nyugat –Európában az anyanyelvű és a nem anyanyelvű cigányság egyaránt a nyelvművelést az egységes cigány nyelvű irodalom megteremtését tekinti az egyik legfontosabb feladatnak. Ehhez a vonulathoz kapcsolódott és kapcsolódik a magyarországi cigány nyelvű írók csoportja. Choli arra a kérdésre, hogy melyek a cigány irodalom irányai azt válaszolta, hogy 2 irányvonal figyelhető meg: az egyik egyértelműen az asszimilációs irány, a másik a nemzeti, anyanyelvi, az önálló és független európai cigány irodalom iránya.

Osztojkán Béla (1948-2009) két verseskötvet szerzője, az egyik: Halak a fekete citerában címmel 1981-ben jelent meg, a másik: Hóesés hőségben címmel 1983-ban. Osztojkán novelláskötvet is kiadott: Nincs itthon az Isten címmel 1985-ben.

Rostás –Farkas György (sz. 1949) és Karsai Ervin (sz.. 1936) a szerzői az 1991-ben megjelent Romani nyelvet tanulunk című iskolai olvasókönyvnek. Ugyanebben az évben megjelent Rostásnak egy verseskötve is a Tiétek a szívem címmel. Ő állította össze 1993-ban a Malayipe (Találkozások) című antológiát is, amelybe magyar lírikusok roma-témájú, a romák életéből ihletődött műveit gyűjtötte össze.

Rostás a Kethano drom (Közös út) című magazin kiadójaként és szerkesztőjeként – Choli Daróczival együtt- jelentős mértékben hozzájárult a roma irodalom fejlesztéséhez, gazdagításához, valamint terjesztéséhez Magyarországon.

Holdosi József 1951-ben született. Gimnáziumi tanulmányai után Pécsen pedagógiai képzésben részesült, jelenleg Szombathelyen irodalmat és történelmet tanít. 1978-ban jelent meg első, magyar nyelven írt regénye, a Kányák, amely Cigányutca címen németül is megjelent. A regény címe a híres roma muzsikusra: Kánya Jenőre utal és a magyarországi romák életének hű képe, s mint ilyet a kritikusok és olvasók pozitív fogadtatásban részesítették. Kisregényei: A glóriás és A dac valamint a Cigánymózes. .

Bari Károly 1952-ben született Bükkaranyoson. Az érettségi után a Budapesti Színművészeti Főiskolának valamint a Debreceni Egyetem

Filozófia karának lett hallgatója. Szépirodalmi munkásságát sokoldalú képzettsége jelentős mértékben meghatározza. Bari Károly költő és festő is. Tárgyát többnyire a népi formákból, szóban hagyományozódó népköltészetéből meríti. Bari állandó közvetlen közelségben maradt népével, így annak kultúrájával is.

Barit tevékenysége miatt a hatalom üldözte, verseinek politikai töltete miatt egy évre börtönbe is zárták. Szabadulása után több éven át visszavonulva, a társadalom peremére szorultan kellett élnie. Ez az időszak alapvetően meghatározta emberi és alkotói meggyőződését., melyet a cigánynak lenni , költőnek lenni esszéjében körvonalazott.

Életműve elismeréseképpen Bari Károly több kitüntetést, díjat kapott: József Attila-díjat, Déry Tibor-díjat és a Soros Alapítvány irodalmi díját.

Bari modern irodalmi kifejezőeszközöket alkalmaz anélkül, hogy népe hagyományaival, történetével való kapcsolatát elveszítené.

Bari Károly a magyarországi roma néphagyomány egyik legjobb ismerője és annak átlényegítésére is képes. Erről tanúskodnak olyan költeményei mint A cigánysírásokhoz vagy a Töletek el.

Bari életműve hű bizonyítéka a költő és népe közti közvetlen kapcsolatnak: „ A lenézett népből származó költő csak két irányba mehet: mélyre és magasra. Törekednie kell, hogy a fölfoghatóból és a fölfoghatatlanból teremtett valóságnak a legalján lemerüljön, mert minél lejjebbi tartományokba jut, annál nagyobb a mélység felhajtóereje. Minél mélyebb ismereteket szerez meg a létről, annál magasabb fokára emelkedhet a költészetnek. És ha költészetét értéként fogadja el a világ, az az eredetető közössége elleni előítéleteken győzelmet jelent. „

Bari költészettani nézeteit ekképp foglalja össze: „ Mert a költészet nem valóság-hű, de pontosan kifejezi a valóságot. A valóság pedig csak akkor válhat költészetté, ha a rögzült észlelések átlényegülnek ha a múlt és a jelen lenyomatait , nyomait a költő tehetsége metamorfizáló uralma alá tudja vonni és úgy át tudja őket alakítani, hogy a szavak és a metaforák sajátos alakzatokká, egyetemes jelentésű világábrákká válnak a versekben.

Bari Károly nemcsak a roma hagyományok őrzője, esztétikai rendszere az európai filozófiai és esztétikai gondolkodás hagyományába is besorolható.

Verseskötetei, folklorisztikai munkái, népmese-és népdalgyűjteményei maradandóvá teszik Bari Károly nevét a roma irodalomban. Népköltészeti gyűjtőmunkái közül kiemelném: a Tűzpiros kígyócska, Az erdő anyja, Az üvegtemplom című alkotásit. A magyar irodalom és kultúra összefoglalásához, népszerűsítéséhez a magyar és romani nyelven is megjelent Madarak aranyhegedűn című antológiával járult hozzá, mely a magyarországi roma írók válogatott műveinek gyűjteménye. Balogh Attila avangard költő, Cigányfűró műve révén jelentős mértékben hozzájárult a fiatal roma szerzők és az új áramlatok népszerűsítéséhez a magyarországi roma és magyar irodalmi berkekben.

Nagyon sok kiváló irodalmárunk van, felsorolni is nehéz lenne, néhányat azonban megemlítenék a teljesség igénye nélkül: Horváth Gyula, Szolnoki CSanya Zsolt, Kovács József Hontalan, Jónás Tamás, Bogdán Árpád, Orsós Jakab, Szepesi József, Kalányos Mónika stb.